

УДК 658:338:48

Л. О. Шпак,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, АМУ

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ

L. Shpak,
PhD, Associate Professor of Accounting, Academy of Municipal Management

INFORMATION AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS EVALUATION OF REGIONAL TOURISM AND RECREATIONAL FACILITIES

У статті розкрито інформаційно-методичні засади оцінки стану розвитку регіональних туристично-рекреаційних комплексів в сучасних умовах, окреслені слабкі та сильні сторони функціонування комплексів та напрямів підвищення ефективності їх діяльності.

The article disclosed information and methodological foundations evaluation assessment of the development of regional tourism and recreational facilities in modern conditions, to identify strengths and weaknesses and areas of functioning systems to improve their performance.

Ключові слова: регіональний туристично-рекреаційного комплекс, інформаційно-методичні засади, економічний розвиток, туристичні ресурси, економічний ефект.

Key words: regional tourist and recreational complex information and methodological foundations, economic development, tourism resources, the economic effect.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Характерною рисою трансформаційних процесів, які відбуваються в економіці України, є активізація діяльності туристично-рекреаційного комплексу. Для розробки стратегій та плану розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу, потрібно провести оцінку та діагностику його стану. Оцінка повинна проходити на основі інформаційно-методичних засад оцінювання стану регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

Мета дослідження полягає в оцінці стану розвитку регіональних туристично-рекреаційних комплексів в сучасних умовах, окресленні слабких та сильних сторін функціонування комплексів та напрямів підвищення ефективності їх діяльності.

Оцінювання стану розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу варто розпочинати з діагностики його ефективності. Категорія "Ефективність" — ключова характеристика успішної господарської діяльності

будь-якої організації, головний критерій при обґрунтуванні управлінських рішень, у тому числі в розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. На практиці застосовуються більше 20 видів показників ефективності, в їх числі основні: соціальна (суспільна), економічна (комерційна), бюджетна (величина податкових надходжень від господарської діяльності та інші обов'язкові відрахування), екологічна (досягнення чистоти, екологічної безпеки навколишнього середовища для людей). Аналіз вітчизняного досвіду і методичних рекомендацій з оцінки ефективності розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону показав: систему цих показників можна розділити на дві великі групи: економічну і соціальну. Показники економічної ефективності ТРК розглянуто нижче.

1. Показник економічної ефективності економічних формувань, що безпосередньо виробляють туристично-рекреаційні послуги та продукти (суб'єкти розміщення, харчування,

транспорт, тощо), так як власне ефект від їх роботи найбільшою мірою відображає прибутковість регіонального туристично-рекреаційного комплексу і виступає каталізатором у процесі планування, організації та прийняття рішення про інвестування грошей у виробництво.

2. Показник економічної ефективності економічних формувань, які забезпечують життєдіяльність туристів (громадський транспорт, установи охорони здоров'я, суб'єкти господарювання, що займаються виробництвом сувенірів тощо), — це додатковий дохід за рахунок надаваних туристам послуг (вони призначені задовольняти потреби місцевого населення) [1].

3. Показник економічної ефективності економічних формувань, що обслуговують матеріально-технічну базу туристично-рекреаційного комплексу регіону (ремонтні, будівельні та інші), а також структури, що використовуються для підтримки функціонування власне туристично-рекреаційної інфраструктури регіону (банківські, наукові, інформаційні та інші) — це непрямий ефект діяльності організацій, які структурно знаходяться на різних рівнях. Але частина результату їхньої роботи має грошовий вираз і може бути оцінена за допомогою показників економічної ефективності.

4. Показник ефективності функціонування об'єктів розваг безпосередньо залежить від ступеня зацікавленості туриста даним об'єктом; доступності та фізичного стану об'єкта. Ці об'єкти можна умовно розділити на три групи. До першої групи належать об'єкти, що знаходяться в державній (муніципальній) власності і під державною (муніципальною) охороною. Дохід від їх діяльності надходить у місцевий або державний бюджет (музеї, пам'ятки архітектури та мистецтва, природні парки, заповідники, тощо). Другу групу утворюють об'єкти, що належать приватним (юридичним і фізичним) особам, і приносять дохід підприємцю. Економічна ефективність об'єктів цієї групи може бути оцінена величиною прибутку (рентабельності). До таких об'єктів відносять тематичні парки розваг (аквапарки, туристично-рекреаційні комплекси), приватні музеї та колекції, нічні клуби, стадіони під час проведення видовищних масових заходів тощо. Третю групу складають природні явища (наприклад, білі ночі, північне сяйво, затемнення сонця), також об'єкти, що притягують велику кількість туристів в місця, де вони спостерігаються найкраще. У даному випадку

прямий економічний ефект виміряти неможливо. Непрямий ефект виявляється у збільшенні прибутковості економічних утворень, що обслуговують туристично-рекреаційну інфраструктуру регіону [3].

5. Показник ефективності інвестицій у розвиток туристично-рекреаційного комплексу регіону, визначається дією ефекту мультиплікатора і оцінюється індивідуально для кожного окремого інвестиційного проекту. Інвестування може бути як прямим — безпосередньо у розвиток туристично-рекреаційних організацій, так і непрямим, наприклад, на підтримку організацій міського господарства (основна мета — задоволення потреб місцевого населення), а також на виробничі цілі для створення нової техніки і технологій. Наприклад, в регіоні є унікальні архітектурні ансамблі, однак серйозних потоків туристів не спостерігається через погану якість доріг. Відсутність хороших доріг негативно позначається і на всій системі життєзабезпечення території. Інвестор переслідує одну мету — отримання додаткового прибутку від грошових вкладень; органи місцевої (регіональної) влади зацікавлені в підвищенні рівня життя корінного населення. Вирішальну роль у фінансуванні повинна відіграти сукупність інтересів органів місцевої влади та інвестора.

6. Показник ефективності розвитку окремих видів туризму (спортивного, оздоровчого, пізнавального, тощо) — це дохід взаємопов'язаних економічних утворень, організацій, установ, що надають клієнтам послуги з досягнення конкретної мети туризму (пізнання, оздоровлення, відпочинок тощо).

7. Показник ефективності розвитку внутрішнього, в'їзного та виїзного туризму — кількість туристів, що прибувають або відбувають з регіону, — не піддається оцінці в безпосередньо грошовому вираженні. Однак ефективність виїзного туризму можна виразити як доходи турфірм і транспортних компаній, що організують поїздки; ефективність в'їзного туризму — сума, яку приїжджі залишають в регіоні в період свого відпочинку.

8. Показник бюджетної ефективності: прямий — характеризує величину податкових надходжень до бюджетів відповідних рівнів безпосередньо від об'єктів сфери туризму; непрямий — характеризує приріст величини податкових надходжень від економічних утворень інших сфер діяльності регіональної економіки, товарами, продуктами і послугами яких користуються туристи під час свого перебування в регіоні [4].

Показники соціальної ефективності туристично-рекреаційного комплексу розглянуто нижче.

1. Показник ефективності туристичної поїздки як форми відпочинку, виходячи з подвійної природи людини — духовної та фізичної, оцінюється з точки зору фізичної складової, що відображає ступінь відновлення здоров'я (фізичних сил) туриста, і вимірюється в таких показниках, як витрати на медичні послуги, збиток від хвороб, нещасних випадків, рівень захворюваності, підвищення працездатності (продуктивності) [2]. Інша сутнісна характеристика людини — її прагнення до пізнання навколишнього світу. У цьому випадку доцільно використовувати "пізнавальну ефективність для туриста" (або ступінь задоволеності потреб туристів). Це те, що не можна оцінити в грошовому еквіваленті (але цей показник присутній у будь-якому виді туризму. Очікуваний емоційний результат з деякими застереженнями можна оцінити витраченими туристом коштами на придбання туру і його бажанням поїхати, можливо, ще не один раз (отже, витратити певну кількість грошей).

2. Показники, що визначають соціальну ефективність розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону. Розвиток туристично-рекреаційного комплексу стимулює зростання якості життя людей, створення робочих місць; сприяє зниженню рівня безробіття і зменшенню кількості людей, що живуть за межею бідності. Ці показники за своїми властивостями (за природою ефекту) соціально-економічні, оскільки їх можна оцінити в грошовому вираженні.

3. Ефект, що виражається у розвитку культурного потенціалу регіону, складно оцінити в грошовому еквіваленті, він може бути визначений опосередковано, через непрямі ознаки (наприклад, через підвищення рівня освіти жителів даної місцевості, появу приватних музеїв і колекцій; зростання числа людей, які володіють іноземними мовами; збільшення кількості зустрічей творчих колективів).

4. Екологічний ефект. Основні ресурси туристично-рекреаційного комплексу — природно-кліматичні. Тому туристично-рекреаційна діяльність безпосередньо впливає на навколишнє середовище. Цей ефект може бути як позитивним, так і негативним, але в будь-якому випадку він має місце.

5. Науково-освітній ефект. Бурхливий розвиток туристично-рекреаційного комплексу стимулює зростання потреби в кваліфікованих кадрах, що призводить до появи нових факультетів в існуючих вузах, до відкриття спеціалізованих вузів, коледжів, курсів підвищення кваліфікації.

У процесі оцінки загальної ефективності туристично-рекреаційного комплексу виникає необхідність використання специфічних показників. Це стосується соціальних показників ефективності. У більшості випадків вони не піддаються оцінці в грошовому вираженні безпосередньо. Проте можливий варіант, коли вони можуть бути виражені в грошовій формі опосередковано — через певний економічний результат. Він буде результатом не першого, а другого-третього рівня. Наприклад, мета відвідування туристом регіону полягає в пізнанні культури народу, що населяє територію. Тоді, оцінюючи результат його поїздки, можна виявити наступні підвиди ефективності: перший рівень — економічний ефект у вигляді грошових витрат на поїздки, "пізнавальний ефект" (у грошовому вираженні безпосередньо не оцінюється); другий рівень — ефект підвищення продуктивності праці за рахунок зняття втомленості в процесі відпочинку і одночасно підвищення культурного рівня (може бути виражений у грошовій формі) і т.д. Отже, системна оцінка ефективності може бути визнана як ступінь відповідності фактичного, досягнутого стану цільових показників реальному стану системи. Наприклад, цільовий стан системи дорівнює 1, а фактичне значення — тільки 0,9. Труднощі оцінки ефективності за допомогою відповідних, найбільш відомих, показників обумовлені неоднорідністю застосовуваних ресурсів та результатів господарської діяльності; необхідністю підтримання і підвищення конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу та продукту, досягнення балансу суперечливих інтересів, забезпечення відповідності стратегічних, тактичних і оперативних завдань туристично-рекреаційного комплексу, а також з тим, що "вигоди отримуються в короткому періоді, а витрати довгострокові; вигоди конкретні, а витрати носять загальний характер, і їх нелегко приписати дії будь-якої однієї причини" [5].

Туристично-рекреаційний комплекс — складна система; в ній всі елементи функціонують у взаємозв'язку. Тому планувати її розвиток потрібно як систему, враховуючи показники ефективності (соціальні, економічні, екологічні і т.д.), які відображають різні сторони та інтереси. Розглянуті на регіональному рівні інвестиційні проекти будівництва туристських основних фондів повинні бути узгоджені з Генеральним планом розвитку території (або,

тут же).

принаймні, не повинні йому суперечити). Вибір проектів (інвесторів), їх прив'язка до конкретної дестинації можуть бути здійснені на конкурсній основі (наприклад, через торги, що проводяться уповноваженим органом адміністрації регіону), тобто тут в силу вступить механізм ринкових відносин, а в основу інвестиційних програм буде закладений принцип комплексності. І головне, щоб територія розвивалася гармонійно. Це можливо тільки завдяки узгодженим у часі та просторі діям інвесторів і регіональних органів влади та місцевих адміністрацій. Тому на здійснення проекту можуть бути виділені додаткові гроші з регіонального бюджету, спрямовані на підтримку і розвиток місцевих об'єктів привабливості (наприклад, культурно-історичних, що викликають найбільший інтерес у туристів).

Важливо точно оцінити, коли перший клієнт скористається пропонованими послугами. При грамотно складеній комплексній інвестиційній програмі кожен вкладений у системоутворюючий об'єкт бюджетний долар приваблює 5—10 дол. інвесторів у комерційну інфраструктуру обслуговування. Після реалізації проекту, співвідношення витрат на який (або відповідних витратам зусиль) між регіональним бюджетом і приватними інвесторами складе приблизно 1:10. Повернення наданих з бюджету коштів за рахунок податкових надходжень для високоприбуткового туристично-рекреаційного комплексу регіону буде здійснено протягом одного — двох років.

Проте ефективність реалізації заходів, закладених в програму розвитку туристично-рекреаційного комплексу в цілому, неможливо оцінити тільки на основі показників ефективності окремих туристично-рекреаційних організацій або окремих інвестиційних проектів. Це пов'язано, у тому числі зі схильністю елементів туристично-рекреаційного комплексу до інтеграції, бо всі вони знаходяться всередині взаємодоповнюючих структур. Тому окремі локальні показники економічного ефекту або ефективності втрачають сенс. При цьому навіть у збиткову організацію, що створює певний імідж для інтеграційної структури (наприклад, мережа готелів), будуть направлятися інвестиції, повернення яких здійснюється високо rentабельними організаціями, і таким чином структурне утворення може досягти поставленої мети. Отже, ефективність розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу (і в першу чергу для регіональних органів влади) повинна бути заснована на показниках результативності. Під показником результа-

тивності розуміється кількісний або якісний критерій, що характеризує ступінь відповідності бажаного (цільового) стану туристично-рекреаційного комплексу фактичному на конкретний момент часу. Показники результативності повинні мати такі характеристики: вимірюванність, специфічність (з урахуванням специфіки розвитку конкретного регіонального туристично-рекреаційного комплексу), конкретність (повинні ставитися, наприклад, до якого-небудь конкретного економічного утворення або характеризувати виконання певної програми), досяжність (поставлена мета має бути досягнута з використанням наявних і синтезованих потенціалів), адекватність (система управління повинна адекватно відображати об'єкт управління).

Показники результативності програмних заходів можна умовно розділити на дві групи. Першу групу складають показники безпосередніх результатів діяльності елементів (об'єктів) та процесів; другу групу можна визначити показниками системності, що враховують спільну діяльність всіх підсистем, елементів і процесів регіонального туристично-рекреаційного комплексу, спрямовану на досягнення поставленої мети. Результати ефективності заходів програми по першій групі показників можуть виражатися: ступенем задоволеності потреб туристів; об'ємом наданих послуг; величиною доходу від вкладених інвестиційних ресурсів; прибутковістю туристично-рекреаційних економічних утворень і можливістю їх розвитку (диверсифікації) за аналізований період, тощо. Ступінь задоволеності туристів, отже, і рівень розвитку регіональної туристично-рекреаційної інфраструктури залежать від їх можливостей, а також якості об'єктів розваг (цілей туристів). Чим вищий потенціал розвитку людини, тим сильніше виражається його схильність до подорожей.

Однак методично правильно складеної цільової програми розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, що включає розрахунок і аналіз показників економічної та соціальної ефективності не достатньо. Виникають супутні ефекти, роль і значення яких не тільки для економіки туристично-рекреаційного комплексу, а й для регіону в цілому досить значні: його соціальний, екологічний, місто-будівельний і інші ефекти. Крім того, соціально-економічна ефективність розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону передбачає: він повинен функціонувати у взаємозв'язку з іншими видами діяльності соціально-економічного комплексу території.

**ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Отже, традиційних показників не достатньо для оцінки ефективності прийняття рішень в рамках розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону, отже, поряд з відомими характеристиками ефективності необхідно запроваджувати і інші. Об'єктивна, коректна і повна інформація про оцінку ефективності дозволяє: активно впливати на поточний стан і на тенденції розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу; встановлювати розміри туристично-рекреаційних організацій, структуру і обсяги необхідного виробництва туристично-рекреаційних послуг, відстежувати і коригувати слабо керовані явища і процеси, в тому числі запобігати негативним їх проявам. Сукупні застосування і структуризація економічних оцінок дозволяє більш об'єктивно визначити рівень розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу, виявити додаткові резерви і ресурси; визначити внесок кожної профільної організації у регіональну економіку в цілому. Ефективність розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону проявляється у збільшенні надходжень до бюджету за рахунок податкових та інших доходів від реалізації діяльності організацій туристично-рекреаційного комплексу. Відповідно обсяг надходжень до бюджету порівнюється з бюджетними витратами на реалізацію комплексної програми заходів з розвитку туристично-рекреаційного комплексу, включаючи реалізацію інвестиційних проектів. На практиці ефективність заходів програми повинна: оцінюватись комерційною ефективністю інвестиційних проектів, яка розраховується по відомим методикам (наприклад, Держбуду Росії тощо); бути орієнтованою на потенційного інвестора. Основні показники ефективності в даному випадку — прибутковість, рентабельність вкладень (кредитна чи інша ставка), страхування безпеки вкладень, термін освоєння проекту і термін повернення грошей зі встановленими відсотками інвестору. Особливість визначених показників — вони розраховуються в умовах реально діючого ринку. Всі інші види ефективності (соціальна, екологічна, бюджетна і т.д.) вторинні, похідні від комерційної.

Нині розробляються і реалізуються інвестиційні проекти розвитку туристично-рекреаційного комплексу, але, як правило, вони розрізнені, не узгоджуються один з одним ні в часі, ні в просторі, оскільки у потенційного інвестора немає повної об'єктивної картини стану справ і перспектив подальшого функці-

онування туризму. Це і змушує його вкладати свої кошти лише в ті об'єкти і тільки тоді, коли він упевнений у швидкому отриманні найбільш високих прибутків. Відсутність повної, достовірної інформації підвищує ризики інвестора, які він страхує умовою отримання надприбутків.

Література:

1. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. — М.: ОАО "Типография "НОВОСТИ", 2000. — 256 с
2. Александрова А.Ю. Международный туризм: учебник [для студ. высших учеб. заведений по специальности "География"] / А.Ю. Александрова. — М., 2002. — 337 с.
3. Андреева Г.П. Використання геоінформаційних технологій для стратегічного управління розвитком туристично-рекреаційної сфери / Г.П. Андреева // Новітні досягнення геодезії, геоінформатики та землевпорядкування. — Європейський досвід. Збірник наукових праць. Випуск 3. — Чернігів: КП "Видавництво "Чернігівські обереги", 2007. — С. 205—207.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О.О. Бейдик. — К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. — 395 с.
5. Квартальнов В.А. Туризм: учебник / В.А. Квартальнов. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 320 с.

References:

1. Azoev, G.L. (2000), Konkurentnye preimuschestva fyrmy [competitive advantages of the company], ОАО "Тррорhаfуiа "NOVOSTY", Moscow, Russia.
 2. Aleksandrova, A. Yu. (2002), Mezhdunarodnyj turyzm [International tourism], Moscow, Russia.
 3. Andrieieva, H. P. (2007), "Using GIS for strategic management of the development of tourism and recreation", Novitni dosiahnennia heodezii, heoinformatyky ta zemlevporiadkuvannia — Yevropejs'kyj dosvid. Zbirnyk naukovykh prats', vol. 3, pp. 205—207.
 4. Bejdyk, O. O. (2001), Rekreatsijno-turysts'ki resursy Ukrainy: metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, rajonuvannia [Recreation and tourism resources of Ukraine: methodology and methods of analysis, terminology, zoning], "Kyivs'kyj universytet", Kiev, Ukraine.
 5. Kvartal'nov V. A. (2002), Turyzm [Tourism], Fynansy y statystyka, Moscow, Russia.
- Стаття надійшла до редакції 06.12.2013 р.*